

POLITICKÁ GEOGRAFIE

Čtenářský deník 1.

Nerovnoměrný rozvoj

Vypracování:

Chapman, G. P. (2002) *The Green Revolution*. In Desai, V., Potter, B. (eds.) *The Companion to Development Studies*. London: Arnold, str. 155-159.

T. Malthuse (tzv. malthusiánská teorie) zpozoroval, že populace rostla exponenciálně, zatímco zemědělská produkce rostla lineárně (nůžky hladu mezi populací a zdroji se rozevírají). Po 200 letech od Malthusovy publikace populace skutečně rostla exponenciálně, avšak životní úroveň se zvýšila více než kdykoliv před tím. Populační růst se uskutečnil ze dvou důvodů: zabírali se větší plochy pro zemědělství a díky technologickému pokroku v zemědělství došlo ke zvýšení produktivity – nové vysoko výnosné odrůdy užitkových rostlin, použití umělých hnojiv, pesticidů, herbicidů.

I přesto že celosvětová **zemědělská produkce** výrazně **vzrostla**, Malthusova vize stále ohrožovala svět ve 20. století prostřednictvím válek a politických bouří jenž způsobily hladomory v Asii a Africe. Během Studené války existovaly dva politicko-ekonomické modely (kapitalismus a socialismus), které se snažily (každá svým způsobem) obyvatelstvo v rozvojových zemích zbavit chudoby a hladu. Socialistický, jež byl v Číně, prosazující jednotnou kolektivní výrobu a kapitalisté podporovali modernizaci technologických přístupů. Rockefellerova nadace financovala Zemědělský program v Mexiku (CIMMYT) – spojený se jménem N. Borlaug (Nobelova cena za mír 1970).

Borlaug pěstoval hybridizací nové variety odrůdy kukuřice a obilí s vhodnými vlastnostmi. Snahou bylo vypěstovat zakrslé variety s většími klasy. Nové monokultury se staly více náchylné na nemoci a zvýšené využití pesticidů. Dalším problémem v souvislosti s mechanizací došlo k **narušení** půdního krytu, což způsobilo změnu mikroklimatu. Pokud jsou umělá hnojiva použita v suchém prostředí, pak nastane „boj“ s rostlinou o půdní vodu – zavlažování je nutností. Nemusí nutně platit: se zvyšováním výnosů se zvyšují ekonomické výnosy (tržby) – na Filipínách kvalita byla u rýže nižší a chutnala hůře.

Zelená revoluce (pojem používaný pro změny v zemědělství v letech 1960-1990) se rozšířila z Mexika do Indie a Pakistánu. Zelená revoluce přinesla řadu sociálních a environmentálních dopadů. Sociální: nové technologie byly nedostupné pro malé farmáře, mohly si je dovolit jen velcí a bohatí farmáři. Jestliže tržní ceny produktů velkých farmářů

poklesnou, malí farmáři budou trpět, protože si nová hybridizovaná semena nebudou moci koupit. Zlepšení stavu v zemědělství umožnilo najímat více zemědělců, což vedlo k větší pracovní příležitosti a vznikla vlna sezónní migrace.

Mezi vlivy na životní prostředí patří: ztráta původní rozmanitosti krajiny (zvláště u obilí), zvyšování umělých hnojiv (zjm. dusíku) v půdě, škodlivá přítomnost pesticidů v půdě (vliv na ryby v rýži). Přírodu poškozoval úbytek původních druhů, větší závislost na hnojivech či redukce slámy na krmení zvířat. Dalším problémem byla degradace půd a její následné zasolování. Negativní vlivy způsobily nastartování nových výzkumů, snažících se vyšlechtit druhy více odolné vůči škůdcům (a šetrnější užití pesticidů). Kombinací starých a nových metod by mělo dojít ke snížení externalit vstupujících do zemědělství.

Zelená revoluce zvýšila zemědělskou produkci, to ji nelze odepřít, ale například Africe zatím nepomohla. Optimisté věří, že nový věk **biotechnologií a geneticky modifikovaných odrůd** (GMO) vyřeší problém dalšího nárůstu počtu obyvatel. Naděje jsou vkládány do vypěstování více odolných druhů *proti nemocem a škůdcům*, použití *chemikálií* v menším množství, větší odolnost vůči suchům. Problémem je stále jejich potřeba vody a neznámé dopady na životní prostředí.

Pesimisté se obávají, že zisky poputují k velkým korporacím a malý a chudí zemědělci ze zemí třetího světa na tom nezískají. Dále kritici tvrdí, že podnikatelé v GMO zvyšují své zisky a tím se zvyšuje propast mezi bohatou a chudou vrstvou společnosti, dále dopady nových genů na životní prostředí jsou nepředvídatelné. Ve společenské historii byly sociální změny doprovázeny změnami zemědělských technologií a naopak. Rychlý růst měst v rozvojových zemích (včetně Afriky) povede k nutnosti zvýšit potravinovou produkci prostřednictvím nových technologií. Jednoznačné je, že nikdy nebude rovnováha mezi zemědělskou produkcí a populačním růstem, bude docházet vždy k vývoji.

Můj názor:

Závěrem subjektivně shrnu, jak na mne článek působí. Skutečného zvýšení zemědělské produkce bylo dosaženo v 60.–90. letech z největší míry díky těmto třem faktorům: zvýšené spotřebě umělých hnojiv. Druhým faktorem je rostoucí používání chemické ochrany proti škůdcům a proti plevelům. Třetím činitelem je zavedení vysoce výnosných odrůd. Všechny tyto tři faktory mají však vážné nepříznivé **vlivy na prostředí**.

Podle mého názoru Zelená revoluce poškodila přírodu a zdraví obyvatel. Geneticky modifikované plodiny vedou k další centralizaci (akumulace kapitálu v rozvinutých zemích → zvyšuje se propast mezi bohatým „Severem“ a chudým „Jihem“), závislosti zemědělců (rozvojem jedněch na úkor úpadku druhých) a poškozují úrodu ostatních pěstitelů.

Zelená revoluce řešila problém kvantitativního nedostatku potravy, ale existuje tzv. bílkovinný hlad (typické jsou obrázky dětí s nafouklými bříšky) – kdy jídelníček se skládá z potravin bohatých na škrob (maniok, sladké brambory, kukuřice), ale proteiny (vejčička, maso, mléko) nedostává téměř vůbec. Mnoho takto postižených dětí nikdy nedosáhnou plného potenciálu svého tělesného ani duševního vývoje. Otázkou tedy je: Dokázala Zelená revoluce odstranit bílkovinný hlad?

Na druhou stranu by bylo nespravedlivé nepřiznat, že Zelená revoluce byla významným krokem ku předu v oblasti **podpory výzkumu** v zemědělství a rozšiřování znalostí o výživě.

Otázky:

- 1)** Pokud bychom na misky vah postavily **pozitiva** Zelené revoluce (vzrůst zemědělské produkce) a na druhou pak **negativa** (dopady na životní prostředí) můžeme s čistým svědomím říci, že Zelená revoluce pomohla zemím odstranit hlad a chudobu?
- 2)** Není Zelená revoluce příčinou zvyšování propasti mezi chudými a bohatými lidmi tím, že podporuje nadnárodní společnosti podnikající v agrárním sektoru?
- 3)** Nevedlo zvýšení zemědělské produkce díky Zelené revoluci pouze ke **zvýšení vývozu**, avšak potraviny pro vlastní výživu obyvatelstva, země jenž se Zelená revoluce dotkla, stále chybí?
- 4)** Je pravdou toto tvrzení: „zásadní ekologický přínos intenzivního zemědělství (skrze Zelenou revoluci) - tím, že dokázalo produkovat mnohem více potravin na zhruba stejné rozloze půdy, zabránilo dalšímu rozsáhlému odlesňování“?
- 5)** Čím se zabývá společnost Monsanto? Jsou všechny jejich praktiky „lidské“?
- 6)** Zastánci zelené revoluce tvrdí, že se celosvětově snížil počet trpících hladu, ale není tomu tak jen díky obrovskému úspěchu Číny na tomto poli? A co zbytek planety? Nepochází ke stabilně se zhoršující situaci?

Pool-Kavana, H. (2006) 12 Myths About Hunger. Institute for Food and Development Policy Backgrounder Summer 2006, Vol.12, No. 2. Dostupné elektronicky z <http://www.foodfirst.org/node/1480>

Otázky:

- 1)** Jsou všechny mýty pravdivé nebo je lze jednoduše vyvrátit? S kterým mýtem lze jednoznačně nesouhlasit a proč?
- 2)** Je pravdou tvrzení: „potrava je vždy dostupná, pro ty kdo si ji mohou dovořit“ (mýtus 2)?
- 3)** V případě náhlé epidemie, války je skutečně vhodné zatracovat humanitární a finanční pomoc „Západu“ (Evropy, USA)?
- 4)** Do jaké míry mohou vyřešit hlad aktivity typu Fair Trade?
- 5.** Jak moc přispívají humanitární, rozvojové organizace k odstranění hladu ve světě? Jakých nástrojů využívají?
- 6.** Jak se snaží ČR pomoci v „boji proti hladu“ v rozvojových zemích? Uveďte příklady.
- 7.** Co jsou to Rozvojové cíle tisíciletí (Millennium Development Goals) a co si o nich myslíte?

Bunyard, P. (1997) *Tehri: a catastrophic dam in the Himalayas*. In Rahnema, M., Bawtree, V. (eds.) *The post-development reader*. Zed Books, London & New Jersey, str. 256-262.

Článek (z roku 1991) pojednává o plánované výstavbě přehrady Tehri, která má být největší v Asii a jenž znamená pro 85 000 venkovských obyvatel nutnost vystěhování. Díky mezinárodnímu protestu došlo k pozastavení výstavby, otázkou je na jak dlouho.

Přehrada Tehri měla být lokalizovaná na řece **Bhagirathi** v západních Himalájích ústící do Gangy v Indickém státě Uttarpradesh. Přehrada by měla zatopit krásné území s udržovanými terasami, zelenými poli (s rýží a obilím). Toto krásné klidné prostředí by bylo zničeno, kdyby došlo k zaplavení oblasti řekou Bhagirathi a jejího přítoku u města Tehri. Přehrada by měla být dlouhá 45 km podél řeky Ghagirathi a 35 km podél jejího přítoku Bhilanguna, tyto dvě řeky by se střetly v přehradě Tehri. Vznikla by tak největší přehrada v celé Asii. Přehrada by **sloužila** jako zásobárna pitné vody, pro zavlažování a jako hydroenergetický zdroj pro 200 km vzdálené Dillí. Kritici se domnívají, že voda v Dillí je využívána pro postřik okrasných trávníků a napouštění bazénů. Přehrada by přinesla řadu **problémů**: muselo by dojít k přesídlení 85 000 obyvatel z 23 vesnic (lidé mohou žádat o náhradu, ale musí souhlasit se všemi požadavky).

V nedávné době došlo k dramatickým změnám v podobě odlesnění. V posledních 20-ti letech se řeka zahloubila a vytvořila obrovské nánosy podél cest. Hladina řeky začala dramaticky kolísat mezi obdobím monzunů a obdobím sucha. Před 50-ti lety byly svahy zalesněné dnes jsou obnažené, erodované a neúrodné v důsledku těžby dřeva. Během systematické těžby dřeva nikdo neprotestoval, protože si nikdo neuvědomil následky katastrofy, která změnila život zdejšími obyvatelům. Prudký pokles výnosů na rýžových a obilných polích byla prvním krůčkem k nástupu velkých změn. Muži museli odcházet od svých žen za *sezónní prací do měst*. Vytratil se směnný obchod, kdy docházelo ve vesnici k výměně zboží mezi zemědělci a řemeslníky, vydělané peníze se utrácely mimo vesnice. Lidé ztratili zájem o původní kulturu a tradice a jejich vztah k přírodě se změnil – přestali si uvědomovat jaká je role lesa – zvyšování úrodnosti a zadržování dešťové vody.

Podle *Védské legendy* dub je posvátný strom a tam kde roste je i zaručená úroda. Kde roste dub a jalovec, tam je les neporušený, ale odstraněním těchto stromů voda z monzunových srážek způsobuje řízení kusů svahu, které způsobuje škody na majetku (řízení mostů), ale i ztráty na životech. Následuje pověst o králi, který si přes výčitky svědomí uvědomil dopady ničení lesů. Jiná pověst vypráví o kmeni Chipko, jehož lidé byli ochotni obětovat život za záchranu lesa, protože si velice dobře uvědomovali, že bez stromů by nebyl jejich život možný. Plánovaná výstavba přehrady Tehri měla jeden sociálně významný efekt a tím byl fakt, že lidé se začali **zajímat** o to co se kolem nich děje. Hovořili děti ve školách, probíhali venkovní diskuze o aktuální situaci do diskurzu se zapojovaly i ženy – čímž se významně měnil jejich status v Hinduistické společnosti.

Zatímco muži odchází za prací do měst, ženy zůstávající ve vesnici zastávají nejvíce práce: obdělávají pole, sklízí obilí, přináší palivové dřevo ze svahů, přináší vodu od pramenů, starají se o děti. Odlesňování má největší dopad právě na ženy – musí chodit 5 a více km pro dřevo a těžkým nákladem. Alternativa k výstavbě přehrady Tehri je zřejmá každému se smyslem pro environmentalismus.

Konstrukce přehrad jde ruku v ruce s projekty na zavlažování a kontrolu před záplavami. Nejvíce přehrad v Indii bylo postaveno v roce 1950 jako symbol ekonomického rozvoje (stavba spojená se: zaměstnaností, zavlažováním, výrobou elektřiny, kontrola před záplavami), avšak mnohé se zhroutily (praskly). S výstavbou přehrad souvisí problém odnosu půdy, špatný půdní management. Obyvatelé Indie se snaží napravit to co vláda napáchala a přejí si vrátit se zpět do svých „domovů“. Evidence těchto obyvatel by byla značně problematická, region je nedotčený (zachovalá příroda), lidé se věnují samozásobitelskému zemědělství a populace roste pomalu. Aktivisté proti přehradě (Bahuguna, Snivá) jsou označováni jako **environmentální teroristé**. V roce 1992 se zvedla vlna odporu proti přehradě, došlo k pozastavení prací (těžká technika zablokovaná), proto předseda vlády slíbil přehodnocení významu přehrady (její přínosy a dopady). Zhodnocení nebylo nikdy provedeno a těžká technika byla o dva roky později uvedena do činnosti.

Dalším problémem je zemětřesení – v roce 1991 bylo extrémně nebezpečné pro přehradu Tehri a budovy v okolí.

P. Bunyard se staví skepticky k dalšímu vývoji přehrady Tehri, protože **Světová banka** podporuje výstavbu. Říká (SB) že za úmrtí obyvatel a dětí každoročně může nevyhovující kanalizační systém a nezávadná pitná voda.

Můj názor:

Text jehož autorem je P. Bunyard na mne působí trochu chaoticky. Proplétají se zde dvě stěžejní témata – výstavba přehrady Tehri (s tím související: přesídlení obyvatel, ničení krásné scenérie) a odlesňování. Tyto dvě témata mají společného jen málo, a do toho všeho ještě vědecké pověsti, které přehlednost textu ještě ztěžují. Přesto že autor se snaží uvést pozitiva i negativa výstavby přehrady Tehri, převažují **spíše kritika** (vyplývá z faktu, že autor je ekolog) této monumentální stavby. Líbí se mi, jak autor poukazuje na lidský faktor, který je velmi často opomíjený při velkých rozhodnutích jako je právě výstavba přehrady. A také potvrzuje fakt, že lidé souhlasí s mnoha procesy, stavbami, dokud se jich to přímo netýká.

Nemohu se zbavit pocitu, že článek nabízí jen jedno řešení proti výstavbě přehrady – totiž vybudování systému menších nádrží, proto si myslím, že by článek mohl obsahovat více alternativ. Smutnou realitou je přístup předsedy vlády (a potažmo i Světové banky), který si začal situace všimnout až když se zvedla obrovská vlna odporu a dále pak slibovaná zpráva odborníků o významu přehrady, která nikdy nevznikla jen podtrhuje fakt, že zájem je jen jediný (totiž postavit přehradu), což se kryje se základním principem státu konstitucionalismu – na jehož základě každý stát pokud se chce nazývat právním (demokracií) by měl tyto zásady dodržovat.

Otázky:

1) Byly v něčem přínosem snahy „environmentálních teroristů“ a ostatních odpůrců výstavby přehrady Tehri? V čem přínos tkví?

2) Jaká je současná situace přehrady Tehri?

3) Voda odebíraná z přehrady Tehri je v Dilli skutečně využívána jako pitná voda nebo je ji zneužíváno pro napouštění bazénu a postřik trav „zbohatlých“ obyvatel?

Slater, D. (2002) *Trajectories of Development Theory: Capitalism, Socialism, and Beyond*. In Johnston, R. J., Taylor, P. J., Watts, M. J. (eds.) *Geographies of Global Change. Remapping the World*. 2nd. ed. Blackwell, Oxford, str. 88-99.

Období posledních let 20. století se neslo ve znamení tradičních teorií s přízviskem post, jako jsou: postmodernismus, postkolonialismus, postmarxismus. Velmi často se setkáváme s označením současnosti jako „**konec historie**“ (autorem je Fukuyama) a naopak skrze globalizaci, nová sociální hnutí začíná zcela nová éra *demokracie*. Současnost se nese v duchu dalšího šíření Západní vize rozvoje: **1)** ne-západního světa systémem strukturálního vyrovnávání, ekonomickou deregulací, privatizace, sociální kapitál (socialismus). Naproti tomu **2)** západní svět – kapitalismus – řešící otázky demokracie, udržitelné přírodní prostředí, geopolitika.

Po roce 1989 s rozpadem „Druhého světa“ v souvislosti s globalizací, sociálním napětím a konflikty došlo ke zvýšení pozornosti států vztahu Sever-Jih. Geopolitika a znalosti o daném území, jeho vývoj historický i současný, jsou velmi důležité pro budoucí vývoj. Existují dva hlavní **přístupy k rozvoji**, které jsou navzájem neslučitelné. První je Západní (modernizační teorie, neoliberalismus) a druhý je poválečný (marxismus ve všech obměnách se stejnou pojmovou a šablonovitou politikou). Geopolitický střet těchto dvou pólů je mezi USA a Latinskou Amerikou.

Západní se snaží o celospolečenský pokrok. Existují protipóly chápání západního a nezápadního světa např. civilizace vs. primitivní národy nebo lidé s historií a bez ní. V roce 1850 se zrodila myšlenka, že Američtí Anglo-sasové jsou **předurčení** k přínosu politiky, prosperity a rozvoji náboženství nejen do celé Ameriky, ale do celého světa. Předurčenost je ukotvena v „Manifest Destiny“. Tato silná sebedůvěra podpořena silnými kořeny **náboženství** se rozmohla ze S Ameriky do Centrální, Karibiku a celé Ameriky. Touha po civilizaci a modernitě společně s vírou vedli ke snaze chránit „chaotický lid jihu“. Celý projekt modernizace a civilizace jim (Západu) dával pocit „ochránátora“, ve skutečnosti šlo o *okupaci*. Hrozbou pro Západní svět byl komunistický režim, proto Američané okupovali a spravovali vládu ve Střední a Jižní Ameriku (stejně tak i dohled nad Kubou). USA zavedla sérii programů sociálních a ekonomických, které byly předky dnešních *rozvojových projektů* (iniciativa rozšířit vzdělání, zlepšit zdravotnictví a hygienu, postavit veřejné budovy a komunikace, zavést policii, zemědělství reformovat = modernizace a rozvoj vědy). Proti Americké hegemonii vznikla v Latinské Americe silná národní opozice. V období po Studené válce vznikla řada nezávislých států. Modernizační teorie měla multidisciplinární a vícerozměrný charakter zahrnující: ekonomický růst, sociální instituce, politickou změnu a psychologické faktory. **Modernizační teorie** se skládá ze 3 komponent: nekritický obdiv rozvojových zemí k vyspělým západním civilizacím, vůli ostatních národů odvrhnout svoji vlastní historii a poddat se westernizaci a nerovnou interpretaci vztahu mezi rozvinutými a rozvojovými zeměmi. V Africe, Asii a Latinské Americe docházelo k výzkumu duality mezi urbánním centrem (podporovaný Západem) a rozvíjejícím se rurálním zázemím. V 60. letech s rozvojem modernizace se začala objevovat nedůvěra k americké vládě. Problémy vznikaly uvnitř (sociální protesty) i zvenčí (národní hnutí ve Třetím Světě, válka ve Vietnamu, kubánská revoluce). Druhou vlnou vývojové doktríny je **neoliberalismus** (tržní hospodářství), které nahradilo modernizační teorii. Neoliberalismus je spojen s pojmy jako: strukturální změna, privatizace, deregulace, volný obchod. Ekonomika se stala více otevřenou. Počátky

ekonomické liberalizace nastupují v 80. letech, od 90. let se dotýkala liberalizace vnitrostátních problémů (tzv. sociální).

Obě tyto teorie se v něčem shodují a v něčem rozcházejí. Jedním z rozdílů je pohled na **soukromý a veřejný sektor**. Neoliberalismus vyzdvihuje soukromý sektor, naopak modernizační teorie zdůrazňovala roli státu. Teorie se shodují ve víře v univerzální platnost Západního modelu rozvoje.

Odlišný byl pohled marxistických a nemarxistických teorií. Marxistické myšlenky se rozšířily do celého světa v 70. letech v sociálních vědách, rozvojových studiích, teoretických interpretací režimů. Základem konceptu je: produkce, sociální vztahy, kapitál a pracovní mzda, třídní boj, kapitalismus byl odsuzován za vykořisťování. Po roce 1989 **slábně jeho vliv**, což může být dáno třemi základními problémy: dominantní role ekonomiky, zkoumání sociopolitických změn (třídní boj – je pro něj charakteristické opomíjení subjektivity a individuality, hlavní je revoluce), posledním důvodem oslabení socialismu je víra v existenci **privilegovaného sociálního subjektu**, který na sebe bere roli posla v boji proti kapitalistickému systému. Dále se v textu objevují příklady marxistických zemí – Kuba, Nikaragua. Na Kubě Marxisticko-Leninistické myšlenky se staly státní doktrínou. D. Slater rozebírá neúspěchy, ale i úspěchy Kubánské revoluce. Jedním ze současných dilemat je jak zajistit sociální a ekonomické úspěchy post-revoluční éry, zatímco dochází v politickém systému k otevírání se rozmanitým proudům.

Tradiční marxistické myšlenky dnes už nemají takový význam jako dříve, dnes je v centru zájmu rozvoj v zemích Třetího světa. Dále je pozornost věnována jedinci a pozici ženy ve společnosti (gender), environmentálním problémům.

Můj názor:

Článek jehož autorem je D. Slater poukazuje na skutečnost, že existují dva hlavní směry (Východní a Západní), které mají svůj specifický pohled na svět. Pochopení a překlad tohoto článku byl místy dosti obtížný, hlavně proto, že autor zachází dosti do detailů a je psán poměrně složitě. Myslím si, že se jedná o poměrně **zdařilé shrnutí** (včetně kladů a záporů) těchto dvou přístupů. Polemizovat nad správností obsahu je složité, protože článek obsahoval mnoho pro mne nových informací.

Velmi dobře popsaná, se mi jeví, „západní vize“ a westernizace. Část o marxistických teoriích mi přišla nejvíce komplikovaná z celého článku, ale v souvislosti s touto teorií mi chybělo okomentování situace v Číně. Nicméně se domnívám, že žádný nabídnutý model nelze využít celosvětově a nelze říci, který je ten správnější a který by měl být použit v zemích Třetího světa (vždy jsou důležitá místní specifika). Výtku bych měla k závěru článku, kde mi chybí podrobnější analýza současných trendů v rozvojových teoriích – věnovat se hlouběji feminismu a dalším směrům (zjistit jejich přínosy, význam, atd.).

Otázky:

- 1)** Jakými indikátory by bylo možné zjistit jaké je postavení žen ve společnosti v určitém regionu?
- 2)** Je skutečně marxistická teorie zatracena či neaktuální?
- 3)** Je pocit Amerického obyvatelstva o „předurčenosti“ tohoto národa stále v nich zakořeněná? Nebo se jedná o zastaralý výraz (+význam)?
- 4)** Jaké teorie jsou v současnosti nejvíce globálně rozšířené?